УДК 615. 825 – 056.26

# ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДИК РОБОТИ ІЗ БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ВАДАМИ ПСИХО-ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ, ЯКІ ЗАСТОСТОВУЮТЬСЯ У ПРОГРАМАХ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

**Клавдія ДЯДІЧКІНА, Наталія ІВАСИК**

*Львівський державний університет фізичної культури*

**Анотація.** У статті розглянуто та проаналізовано основні методики роботи з батьками неповносправних дітей, а саме: раннє втручання, супровід, програма «Батьки для батьків», навчальна програма. Виявлено їх вплив на розвиток дитини та сім'ю в цілому. Розглянуто перспективи розвитку дитини залежно від спрямування роботи фахівців та батьків, їх співпраці та взаємодопомозі.

**Ключові слова:** фізична реабілітація**,** батьки неповносправних дітей, діти з особливими потребами.

**Постановка проблеми.** Проблема неповносправності у контексті сім'ї розглядається у багатьох літературних джерелах, проте не достатньо вивченим є ставлення до дитини з особливими потребами, вимог до неї, допомога в розвитку та навчанні, адаптація в житті (А.Р. Маллер, Г.В. Цикото, 1988; В. Пілецька, Д. Вольська, 2000; О.І. Романчук, 2008; М. Селігман, 2007; А.М. Смірнова, 1998; Л.М. Шипіцина, 2005) [3, 4, 5, 6, 7, 8]. У своїх роботах автори описують що робити із дитиною з особливими потребами, як їй допомогти, але не висвітлюється питання співпраці з батьками дитини з особливими потребами при заняттях фізичною реабілітацією. Тому ця проблема є актуальною й потребує реального аналізу для оптимізації програм фізичної реабілітації дітей із церебральним паралічем в умовах сім'ї.

**Звязок роботи з науковим планом.** Робота виконується за темою Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури та спорту на 2011–2015 рр., тема 4.2 «Фізична реабілітація неповносправних з порушенням діяльності опорно-рухового апарату» (номер держреєстрації 0111U006471)

**Мета:** вивчити методики роботи з батьками неповносправних дітей.

**Завдання:**

1. Вивчити програми, які містять методики роботи із батьками неповносправних дітей в Україні.
2. Вивчити програми, які містять методики роботи із батьками неповносправних дітей у зарубіжних виданнях.

**Аналіз останніх досліджень:** однією з найбільших потреб у сім'ї, в якій з'являється неповносправна дитина, є потреба в інформації. Батьки потребують розуміння, що з їх дитиною, які у неї обмеження, які причини даної патології та наслідки цього захворювання, прогноз розвитку дитини та як вони їй можуть допомогти. Поінформованість батьків – це передумова того, що вони зможуть правильно діяти в інтересах дитини, розуміти межу між обмеженнями та можливостями, а відповідно приймати реальність того, чого не можна змінити та водночас допомагати дитині розвивати її можливості. Тільки розуміючи реальність можна мудро в ній жити, співпрацювати з нею [2].

Уперше почувши «жахливий» діагноз своєї дитини в батьків виникає шок. Згодом при бажанні отримати детальнішу інформацію про стан своєї дитини батьки часто стикаються з низкою перешкод: не отримують достовірної інформації від фахівців, або ж отримують її у складних медичних термінах, які є для них не зрозумілими [1].

Подача подальших перспектив розвитку та майбутнього дитини є дуже важливою у визначенні майбутнього досвіду батьків дитини, який може відіграти позитивну роль і сприяти динаміці процесу адаптації до цієї новини або ж навпаки – може ще більше дестабілізувати та травмувати сім'ю [1].

Фахівці, які працюють із сім'ями, де є неповносправна дитина, помічають проблемні речі, але лише з точки зору професійності, таким чином залишаючи поза увагою успіхи сім'ї. Батьки чекають на розуміння, сприйняття з боку працівників закладу, до якого вони зверну

© Дядічкіна К., Івасик Н., 2013

лися по допомогу й хочуть, щоб вони бачили у їхній дитині не лише проблеми, але і сильні її сторони. Запорукою успішної співпраці фахівців та батьків є відверті чесні стосунки, що надають рівноправ'я обом сторонам, формуючи партнерські стосунки [1, 3].

У закордонній практиці роботи з неповносправними дітьми широко застосовують сімейно-центровані програми, одним із завдань яких є супровід сім'ї. Сама програма базується на тому, що в центрі уваги є сім'я неповносправної дитини, а не лише сама дитина. І згідно з цим, уся реабілітація (і фізична, і соціальна) будується навколо сім'ї з урахуванням проблем не лише неповносправної дитини, а сім'ї загалом. Супровід, з одного боку, є загальним завданням усієї команди, а з другого – можна говорити про нього як окрему послугу, яку надає відповідний фахівець. Термін «супровід» відображає основний аспект підтримання сім'ї, в якій є неповносправна дитина. Характер цього підтримування визначається досвідом та потребами сім'ї неповносправної дитини й етапом, на якому вона перебуває [1]. Роль цих фахівців полягає у тому, щоб допомогти сім'ї зорієнтуватися, чого вона потребує, які можливі шляхи її розвитку.

Супровід сім'ї відбувається від моменту запису на консультацію та передбачає не лише заняття для дитини з фахівцями, але й представлення діагнозу батькам, облаштування умов для занять, наявність друкованих матеріалів щодо неповносправності їх дитини, які послуги і на якому рівні надаються, перспективи розвитку [1].

Роль фахівця в супроводі – допомогти батькам добре бачити та розуміти проблеми дитини в розвитку, навчанні, самообслуговуванні, особливості вибору методів та засобів соціалізації дитини для підвищення якості життя усієї сім'ї.

Супровід сім'ї є специфічним на різних етапах, через які проходить сім'я, де є неповносправна дитина, і містить різні аспекти роботи: емоційна підтримка сім'ї, побудова стосунків із соціальним оточенням, зміцнення соціальних ресурсів сім'ї, надання потрібної інформації, супровід у прийнятті неповносправності дитини, примирення з тим, що неможливо змінити, в інтеграції досвіду та особистісному зростанні, допомога в подоланні стресів, підтримка та зміцнення родинних зв'язків між її членами, супровід у вихованні та розвитку дитини [1].

Отже, супровід як окрема послуга – нероздільна частина загального супроводу сім'ї в межах усієї програми, а тому тісно пов'язана зі соціальними аспектами підтримування сім'ї, програмою фізичної реабілітації порушень, загальним супроводом сім'ї усією командою фахівців.

Ще один вид комплексної програми фізичної реабілітації неповносправних дітей – це раннє втручання, яке передбачає розпізнавання на ранніх етапах розвитку дитини її неповносправності, лікування, фізичну реабілітацію, спеціальне виховання та інтеграцію новонародженої дитини із загрозою розвитку будь-якої недостатності. Рання допомога є в основному в соціально-педіатричних та нейропедіатричних центрах, спеціальних консультаційних бюро, а також у реабілітаційних центрах та в педагогічному консультуванні. При цьому для раннього виявлення проблеми розвитку дитини необхідно не тільки провести неврологічне обстеження та обстеження психології розвитку тоді, коли відхилення стали явними, а й доцільно проводити відповідну діагностику мам із групи факторів ризику під час вагітності та в перші години після пологів [10, 11].

На сучасному етапі важливим є надання допомоги дітям раннього віку, яка передбачає активну співпрацю міждисциплінарної команди фахівців та батьків на засадах партнерства. Саме такі можливості надає раннє втручання як система міждисциплінарної сімейно-центрованої допомоги дітям та сім'ям, що їх виховують [11]. Основою моделі раннього втручання є концепція розвитку, яка передбачає, що дитина, незалежно від наявності у неї порушень та обмежень, є не пасивним об'єктом зовнішніх впливів, а активним суб'єктом, що має власні ресурси розвитку, для реалізації яких необхідно створити належні умови [4, 6].

Раннє лікування дітей з особливими потребами має на меті сприяти нормалізації розвитку дитини, а при стійкій ваді – створення умов для якомога більшої самостійності та активності дитини. При цьому варто враховувати рівень індивідуального розвитку дитини та зіставляти індивідуальні плани лікування з визначенням обов'язків різних професійних груп, які

беруть участь у лікувальному процесі. Важливе значення має спільна робота з батьками, братами та сестрами неповносправної дитини, адже допомога повинна також здійснюватися у рамках сім'ї. Активна робота усієї сім'ї підвищує шанси відновлення чи зменшення проявів неповносправності дитини [10, 11].

У цілому можна констатувати, що чим раніше починається адекватне лікування новонародженої чи неповносправної дитини, тим більше вірогідно, що порушення буде усунуто повністю або ж значною мірою буде пом'якшено. У великому переліку списку спеціалістів із різних терапевтичних напрямків, які працюють із неповносправними дітьми, легко проглядається і функція сім'ї. Основа ранньої допомоги – спільна робота із сім'єю. Іноземні автори C.T. Michaelis, H.-C. Steinhausen, M. Reitzle, J.P. Shonkoff, S.J. Meisels доводять, що програма раннього виховання й допомоги має сенс лише тоді, коли розвиток дитини розглядається не як ізольований феномен, а як явище, включене в усю сімейну екосистему в цілому, однак це не завжди враховується [9, 10, 11].

Мета програми «Раннє втручання» – виявити на ранніх етапах порушення в розвитку дитини та створити умови, які сприяли б максимальному відновленню чи компенсації втраченої функції. Ця програма спрямовує всі свої зусилля на підтримку сім'ї та забезпечення тісної співпраці з нею заради повноцінного життя та розвитку дитини.

Одним із найцінніших джерел підтримки для батьків дітей з особливими потребами є спілкування їх з іншими батьками, що також мають неповносправну дитину. Це спілкування особливо цінне тим, що дає змогу батькам зустрітися із тими, хто має такі ж проблеми із розвитком дитини, знає її зсередини, а це сприяє відкритості до того, щоб слухати один одного, підтримувати, ділитися досвідом. Почуття солідарності, яке об'єднує батьків, стає передумовою формування дружби, тому програми «Батьки для батьків» можуть стати одним із найсильніших джерел соціальної підтримки [1].

Основними формами роботи програми «Батьки для батьків» є такі:

- літні сімейні табори – це табори, на яких присутня уся сім'я, наявна терапевтична програма для неї та можливість побачити інші сім'ї, інші підходи до виховання дитини з особливими потребами, її стосунки зі здоровими братами та сестрами, а також різну взаємодію сімей з оточенням;
- батьківський клуб – регулярне місце для зустрічей і спілкування батьків. Організаційно це передбачає, що в певний день тижня та час батьки можуть прийти на зустріч;
- батьківські групи – це закритий склад групи. Переважно, це батьки дітей, що відвідують групові заняття, упродовж яких батьки зустрічаються та обговорюють те, що для них є важливим;
- пілотна форма роботи – полягає в індивідуальній підтримці «молодої» сім'ї «досвідченою». Це найпоширеніша і найвідоміша форма взаємопідтримки у світі, адже вона найлегша для організації;
- акції, одноразові зустрічі, творчі ідеї батьків – діяльність, яку хочуть проводити самі батьки для своїх дітей для зміни ситуації у суспільстві щодо сприйняття неповносправних [ 1].

У контексті такої діяльності утворюється також певний соціальний клуб – простір, в якому батьки можуть віднайти друзів, підтримку, спілкування, простір, у якому може народитися творчість, нові ідеї, можуть генеруватися певні цінності та філософія життя. Тому дуже важливо з боку фахівців та персоналу установи, які займаються реабілітацією дитини, заохочувати таку активність батьків, створення простору та можливостей для вияву і реалізації їхніх ініціатив.

Метою роботи програми «батьки для батьків» є вихід сім'ї з ізоляції; навчитися говорити вголос про свої проблеми; набути впевненості; навчитися говорити про свої почуття у власній сім'ї; навчатися в інших та вивчити себе з допомогою інших; знайти однодумців; побороти страх перед оточенням.

Таким чином, як стверджують М. Сварник, О. Винярська, батьки прийнявши участь у програмі «батьки для батьків», починають по-іншому дивитися на ситуацію, що виникла у

їхньому житті, вони вчаться радіти життю, наповнюють своє життя подіями, які є для них найактуальнішими, а це позитивно впливає на розвиток їхньої дитини та її сприйняття як повноправного члена суспільства. У батьків з'являється нове бачення своєї дитини, у якому вона має перспективи жити повноцінним життям.

Під час проходження курсу фізичної реабілітації у різних центрах проводять навчальні програми для батьків для оволодіння навиками роботи із дитиною, адже в міжкурсовий період реабілітація продовжується і з неповносправною дитиною батьки займаються вдома [ 5, 7, 8].

Таким чином, ми бачимо, що в усіх методиках роботи з батьками при фізичній реабілітації неповносправних дітей великого значення набуває інформаційне забезпечення та навчання батьків щодо навчально-педагогічного процесу й фізичної реабілітації дітей в домашніх умовах. Однак лише в програмах «супровід» та «раннє втручання» неповносправна дитина розглядається як одне ціле з сім'єю. Щодо програми «батьки для батьків», то хоч і має вона на меті соціалізувати усю сім'ю неповносправної дитини, все ж усі питання ставлять у центр саме дитину, а не сім'ю.

**Висновок.** Визначено основні методи роботи з батьками: інформаційне забезпечення сім'ї неповносправної дитини, супровід сім'ї, програма «Раннє втручання», програма «Батьки для батьків», навчальна програма, які спрямовані на підтримку сім'ї та допомогу у вихованні та розвитку дитини з особливими потребами. За кордоном діють усі ці програми, а в Україні лише програми: раннє втручання, супровід батьків та програма «батьки для батьків» – лише починають своє становлення в комплексі реабілітації дітей із психо-фізичними вадами. Це нові напрямки, які розвиваються у спеціалізованих реабілітаційних центрах і тільки починають свою роботу.

**Перспективи** подальших досліджень пов'язані із застосуванням навчальних програм для батьків неповносправних дітей у комплексній програмі фізичної реабілітації дітей з ЦП в умовах навчально-реабілітаційних центрів.

**Список літератури**

1. Разом досягнемо змін. Неповносправність та гендер : метод. посіб. / за ред. Г. Герасим, М. Сварник. – Л., 2004. – 84 с.

2. *Захаров А.* Как предупредить отклонения в поведении ребенка / А. Захаров. – М., 1986.

3. *Маллер А. Р.* Обучение, воспитание и трудовая подготовка детей с глубокими нарушениями интеллекта / А. Р. Маллер, Г. В. Цикото. – М., 1988.

4. *Романчук О.* Неповносправна дитина в сім'ї та суспільстві / Олег Романчук. – Л., 2008. – 384 с.

5. *Пілецька В.* Якщо ми – батьки неповносправної дитини / В. Пілецька, Д. Вольська. – Краків, 2000. – 156 с.

6. *Селигман М.* Обычные семьи, особые дети / Селигман М., Дарлинг Р.; пер. з англ. – М. : Теревинф, 2007. – 368 с.

7. *Смирнова А. Н.* Воспитание умственно отсталого ребенка в семне / А. Н. Смирнова. – М., 1998.

8. *Шипицына Л. М.* «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушениями интеллекта / Л. М. Шипицына. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Речь, 2005. – 477 с.

9. *Michaelis C. T.* Communication with Severely and Profoundly Handicapped / C. T. Michaelis // A Psycholinguistic Approach. Ment. Retardation. – 1978.

10. *Steinhausen H.-C.* The validity of mixed disorders of conduct and emotions in children and adolescents: a research note / H.-C. Steinhausen, M. Reitzle // Journal of Child Psychology and Psychiatry. – 1996. – P. 339–343.

11. Handbook of Early Childhood Intervention / ed. J. P. Shonkoff, S. J. Meisels. — Cambridge : University Press, 2000. – 734 p.

## ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДИК РАБОТЫ С РОДИТЕЛЯМИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ПСИХО-ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ, КОТОРЫЕ ПРИМЕНЯЮТСЯ В ПРОГРАММАХ ФИЗИЧЕСКОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ

**Клавдия ДЯДИЧКИНА, Наталия ИВАСЫК**

*Львовский государственный университет физической культуры*

**Аннотация.** В статье рассмотрены и проанализированы методики работы с родителями детей с особенными потребностями, а именно: раннее вмешательство, сопровождение, программа «Родители для родителей», учебная программа. Обнаружено их влияние на развитие ребенка и семью в целом. Рассмотрены перспективы развития ребенка в зависимости от направления работы специалистов и родителей, их сотрудничества и взаимопомощи.

**Ключевые слова:** физическая реабилитация**,** родители детей с особенными потребностями, дети с особенными потребностями.

## PROFESSIONALS-PARENTS RELATIONS CHARACTERISTICS USED I N PHYSICAL REHABILITATION PROGRAMS FOR CHILDREN WITH MENTAL AND PHYSICAL DISORDERS

**Claudia DYADICHKINA, Natalia IVASYK**

*Lviv State University of Physical Culture*

**Abstract.** The article reviews and analyzes the main methods of working with parents of disabled children, namely: an early intervention, a support, the "Parents for Parents" program, a curriculum. Their impact on child development and family in general has been revealed. The prospects of children development have been studied on degree of professionals and parents work, their cooperation and mutual assistance.

**Key words**: physical rehabilitation, parents of disabled children with special needs, children with special needs.